

Müslüman-Hıristiyan Diyaloğu- Yanlış Anlaşımaların Eleştirisi

William Montgomery Watt

(çev. Fuat Aydın), Birey Yayıncılık, Ocak 2000, 215+6 s.

Diyalog (Grekçe) sohbet anlamını taşıyan bir terim olup farklı veya benzer düşüncelere sahip taraflar arasında meydana gelen konuşmaların, birlikte yaşamların ve tecrübelerin karşılıklı alış verişini ifade eder. Diyalogun dinler arası ilişkilere uygulanması, onun geçtiğimiz XX. yüzyıla ait teknik bir kavram olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Hatta günümüzde dinler arasındaki ilişkiler, genel olarak diyalog adıyla yapılan karşılaşmalar şeklinde icra edilmektedir. Bu kavramı din teolojisine ve genel olarak da dinler arası ilişkiler sözlüğüne sokan taraf Hıristiyanlık olmuştur. Bilhassa Katolikler, II. Vatikan Konsili sonrasında öteki din mensuplarıyla ilişkilerinde ilk kez bu kavrama yer veren ve Kilise'nin misyon içindeki resmî görüşünü temsil eden ve ona kurumsal bir kisve kazandıran taraf olmuştur. Protestanlar ise 1948'de kurdukları Dünya Kiliseler Konseyi (WCC) yoluyla katoliklerden hemen sonra 1960'ların sonlarında dinler arası diyaloga yer vermeye başlamışlardır. Hıristiyanlar, böylelikle diyalogu hem tanımlayıp teolojik anlamlandırmada hem de kurumsallaştırıp öteki din mensuplarıyla ilişkilerinde ondan faydalanmada hâlâ öteki din mensuplarından daha faal görünmekte ve inisiyatifini elinde bulundurma özelliğini sürdürmektedir.

Son dönemin önde gelen oryantalistlerinden biri olarak İskoç asıllı William Montgomery Watt, diyalogun Kiliseler tarafından resmî bir politika olarak görülmesinden çok önceleri 1947'de -radikal bir yaklaşımla- Müslümanlarla ortak unsurları vurgulamak, karşılıklı anlayışları geliştirmek ve bilhassa İslâm'ın dinî (teolojik) değerlerini kabul etme yollarını araştırmalarını Hıristiyanlara tavsiye etmişti. (W.M Watt, "New Paths to Islam", *International Review of Mission*, sy. 36 [1947], s. 74-80).

Watt'ın 1991'de yayımladığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Elemanlarından Fuat Aydın tarafından çevirisi yapılan bu özgün eserin orijinal adı "*Muslim-Christian Encounters- Perceptions and Misperception*"tur. Eser bir anlamda her iki taraf açısından tarihte ve günümüzde oluşan karşılıklı olumlu ve olumsuz algılamaları içermektedir. Bir başka ifade ile o, iki dünyanın birbirleriyle karşılaşmalarını ve tarihte birlikte yaşamlarının tarihî, teolojik, askerî ve sosyolojik temellerini irdelemektedir. Kitap, sekiz bölümden oluşmaktadır. "Birinci Bölüm" daha çok İslâm'ın ilk doğduğu çevrede ilk Müslümanların karşılaştığı Hıristiyanlık ve Hıristiyanları konu edinmektedir. Watt'a göre tarihte ilk Müslümanların karşılaştıkları Hıristiyan dünyası daha çok heretik unsurlardan oluşan bir Hıristiyanlık olmuştur. Ona göre, bu Hıristiyanlar ile günümüzdeki Hıristiyanlık arasındaki ayırma okuyucu dikkat etmelidir. Arabistan ve çevresinde yaşayan Hıristiyanlar, genel olarak, Monozit ve Nasturî Hıristiyanlardı (s. 7-16).

Watt, ikinci ve üçüncü bölümlerinde İslâm'ın kutsal kitabından yola çıkarak Müslümanların Hıristiyanlar hakkındaki imajlarına Kur'ân-ı Kerim'in sağladığı katkıyı

ele almaktadır. Watt, bu noktada genel olarak Hıristiyan öğretilerini savunan bir tarzda, Kur'ân-ı Kerim'de geçen İsa, Meryem ve Nasranîler (Hıristiyanlar) gibi temel figürleri kendi arkaplânlarıyla değerlendirmektedir. Ona göre, Müslümanların İsa ve Hıristiyanlara bakışları onların Kur'ân'da ana hatları çizilen genel nübüvvet anlayışları çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu konuda Kur'ân'da zikredilen önceki peygamberle bilhassa İsrail peygamberi bir tür bağlayıcı görev görecektir (s. 17-21).

Watt'a göre Hz Muhammed'in kendi inancını, Yahudilik veya Hıristiyanlığı atlayarak doğrudan İbrahim'e dayandırması bu iki din haricinde de Tanrı hakkında doğru bilgilerin mevcut olduğu fikrini ortaya koymaktadır (s. 23). Watt'a göre bu genel din tanımı çerçevesinde Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili olarak anlatılanlar, biraz efsanevi malzeme içermektedir (s. 26). Aslında bu, Watt ve benzeri Hıristiyan bilim adamlarının içine düştüğü çıkmazı göstermektedir; onlar, Kur'ân-ı Kerim'in zikrettiği ve Kitab-ı Mukaddes'te paralellikleri bulunan olayları, bir "aşırma" olarak görürlerken, Kur'ân-ı Kerim'de zikrolunan; ama kendi kutsal kitaplarında bulamadıkları ayetleri ise genelde apokrif kitaplarda arama veya onları efsane olarak değerlendirmeye eğilimindedirler. Bunun yanında Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Meryem'in iffeti konusunda Yeni Ahit'ten daha hassas olması, Watt'ın gözünden de kaçmaz. Ancak o, İsa'nın bakire Meryem'den doğumu ile onun Tanrısallığı arasında Hıristiyanların kurduğu bağı, Müslümanların kurmadığını da eklemektedir (s. 30). Watt, genel olarak Kur'ân-ı Kerim'in iki temel Hıristiyan öğretisini reddettiğini açıklamaktadır: İsa'nın haça gerilip ölümü ve İsa'nın Tanrısallığı. Watt konuyla ilgili Kur'ân ayetlerine kendi gözüyle bakmaya çalışır. Ona göre Kur'ân, burada Yahudilerin İsa'yı öldürmediklerini anlatmaktadır; yoksa onun haçta gerildiği konusu değil. Ona göre Kur'ân'ın kesin tavır olarak algılanan bu ayetleri, (4/156-158; 3/55) Müslümanların Hıristiyanlara karşı reddiyeci olmalarına yol açmıştır (s. 33). Yine Watt'a göre Müslümanların Hıristiyanları Ehl-i Zimme kapsamında değerlendirmeleri, aslında cahiliyye devrindeki güçlü kabilelerin zayıf kabileleri himaye etme siyasetinin bir uzantısıdır (s. 39).

Watt bu kitabında ilginç bir otokritik de yapmaktadır. O, 1953'ten itibaren Kur'ân-ı Kerim'i Tanrısal bir faaliyetin eseri olarak gördüğünü bunu genel olarak öncelikle Hz. Muhammed'in beşerî oluşuna dayanarak izah ettiğini, ancak son zamanlarda bu görüşten kısmen vazgeçerek, Kur'ân'ın nihaî anlamda Allah'tan gelmekle birlikte, vahyin içeriği açısından Hz. Muhammed'in bilinçaltının aracılık görevini üstlendiği sonucuna vardığını belirtir (s. 41). Ona göre Hıristiyanlar, Kur'ân'ın İbrahim'in inancını taşıdığı iddiasının altında yatan derin hakikati kabul etmelidirler (s. 42).

Watt kitabında Müslümanların kutsal kitapları ışığında Hıristiyanlara yönelik imajlarını nasıl detaylandırıdıklarını aktarır (s. 45-74). İlk dönem Müslüman âlimlerin en büyük başarıları, ona göre, Kitab-ı Mukaddes'in tahrif edildiği öğretisini geliştirmeleriydi. Watt, tahriften bahseden ayetlerin (2/75; 4/46; 5/13, 41) aslında kısmî bir tahrifi kabul ediyor gördüklerini ve bu anlamda Kitab-ı Mukad-

kısmî bir tahrifi kabul ediyor gördüklerini ve mutlak anlamda Kitab-ı Mukaddes'in tahrif edildiğine işaret etmediklerini iddia eder (s. 46-47). Yine bir başka detay da, ona göre, Kitab-ı Mukaddes, içinde Hz. Muhammed hakkında veya onun gelişini müjdeleyen referansları arama gayretleridir. Ona göre Müslümanları bu konuda teşvik eden Kur'ân ayetleri (7/57) de yok değildir (s. 49). Üçüncü detay, Müslümanların İslâm dinini kendi kendine yeten bir din olarak görmeleridir. İlk dönem Müslümanlar, Hz. Muhammed'in yaşadığı çağdan itibaren tüm insan ırkının ihtiyaç duyduğu dinî ve ahlâkî doğruları içerdiğine inanmaktaydılar. Böylece onlar başka bir inanç ve ahlâkî sisteme kendilerini muhtaç hissetmediler (s. 58-59).

Bundan sonraki sayfalarda bilhassa "Beşinci Bölüm"de Watt, fatih Müslümanların fethettikleri bölgelerdeki Hıristiyanlarla karşılaşmalarını ele almaktadır. O, fetih süreçlerini "İslâmî Sömürgecilik" başlığını koyarak incelemekten çekinmez (s. 85). Hatta, Müslümanlara, geçmişte ne kadar saldırgan(!) ve sömürgeci (!) olduklarının hatırlatılması gerektiğini iddia eder. Bu noktada tipolojik bir İngiliz karşı saldırı örneği gösteren Watt, Batı Sömürgeciliğine Müslüman karşılığı bulma gayreti içinde görünmektedir (s. 86).

Kitabın ikinci önemli katkısı Hıristiyanların İslâm'ı algılayışlarına ayrılmıştır (s. 107-125). Genel bir Müslüman-Hıristiyan polemik tarihi vermekten kaçınan Watt, konuyu seçme bazı önemli Hıristiyan figürleri vererek ele almaya çalışmaktadır. Bu polemik yazarları arasında Yahya ed- Dimeşki, Pedro de Alfonso, Robert de Ketton, Peter the Venerable, Ricoldo da Monte Croce, Thomas Auqinas'ı saymaktadır. Watt bilhassa Thomas Auqinas'ın önderliğinde Ortaçağ Avrupası'nın İslâm imajını, dört başlık altında toplamaktadır; "*İslâm, Sahte ve Hakikatten Kesin Bir Sapmadır*"; *Zorla ve Kılıçla Yayılmış Bir Dindir*; *Heva ve Hevese Düşkün Bir Dindir*; "*Hz. Muhammed, Kitab-ı Mukaddes'te Bahsi Geçen Deccal'in Kendisidir.*" Watt, yine de Avrupa'nın Müslüman imajının "tahrif edilmiş ve yetersiz bir imaj" olduğunu kabul etmektedir. İslâm hakkında oluşan bu çarpıtılmış imajları, Endülüs Müslümanlarının kültürel üstünlüklerine bağlamak ona göre daha muhtemel görünmektedir.

Watt iki dünya arasında oluşan imajların bir başka arkaplanı olarak modern karşılaşmaları ele almaktadır (s. 127-140). Batının teknolojik gelişimi ve Müslüman ülkelerin batı teknolojisi için hammadde bölgesi olarak görülmesi sonucu, zaman zaman Müslümanlar üzerine siyasî baskılar da kurulmuştur. Watt, Müslümanların kendilerine özgü teknoloji geliştirememiş olmalarını, onların dinlerini kendi kendine yeterli görme geleneklerinde aramaktadır. Watt, son olarak iki tarafın modern açıdan birbirlerini tanıma ve öğrenme arzusu içine girdiklerinden bahsetmektedir. Hıristiyanlar, önceleri bunu oryantalizm başlığı altında yapırlarken, daha fazla Müslümanların eleştirilerine maruz kalmaktaydılar; ancak bu tanıma ve algılama sürecinin son dönemlerinde yeni bir kavramla tanıştılar: diyalog. Watt, Hıristiyanların diyalog gibi nispeten "yeni" karşılaşma biçimini Müslümanlara önerdiklerini ve onları bu süreç içinde tutmada daha başarılı olduklarını söyler.

Watt, kitabının son sayfalarında hem Hıristiyanlara hem de Müslümanlara birtakım tavsiyelerde bulunarak iki tarafı uç noktalardan merkeze taşıma gayreti içine girmektedir. Ona göre Hıristiyanlar için en temel nokta, "Öteki dinlerin de Hıristiyanlık gibi birer din olduklarının ve iyi dinî sonuçlar ortaya koyduklarının kabul edilmesidir." Bu belki zordur; ama imkânsız değildir (s. 208). Watt'a göre diyalog ortamında Hıristiyana düşen bir başka sorumluluk da İsa'nın Tanrısallığı konusunda olmalıdır. Ona göre "Hıristiyanlar, sadece İsa Mesih'in tarihsel insanî olgularına tanıklık etmeli ve – kendi geleneği içinde uygun bir yorum bulsun diye-onu diğer din mensuplarına bırakmalıdır." (s. 211) Yine Hıristiyanlar, kendi dünyasında oluşan çarpıtılmış İslâm imajını reddetmeli ve bu dindeki değerleri olumlu yönde değerlendirmelidir (s. 212). Watt, Müslümanlardan beklenenleri de sıralarken "onların eski tekelci görüşlerini bırakmalarını" öncelikle tavsiye eder. Keza "İslâm'ın son din oluşu konusundaki öğretileri" Watt'ı oldukça rahatsız etmiş görünmektedir. Ona göre Müslümanlardan beklenen bu genel tavır değişikliğinin yanında, onların Hıristiyanlarla ilişkileri konusunda da istenen değişiklikler mevcuttur; öncelikle onların Kitab-ı Mukaddes'in tahrifi konusundaki görüşlerini gözden geçirmelerini öğütleyen Watt, bunun, Hıristiyan kutsal kitabının el yazmalarının çok eskilere dayandığı gibi tarihî gerçeklerle geliştiğini iddia etmektedir. Kaldı ki ona göre kutsal kitabı nakledenlerin mükemmel olmaları gerekmez (s. 213-214).

Fuat Aydın, Watt'ın bu eserini Türkçe'ye kazandırmakla son dönem diyalog faaliyetlerine önemli bir katkıda bulunmuştur. Kullandığı çeviri dili-bazı baskı hataları, veya gereksiz yere İngilizce karşılıklarını yazma (mesela, s. 30, 60, 80, 116, 199, 200, 214) gibi konular hariç- oldukça başarılı görünmektedir. Yine Aydın, eserin orijinal adındaki "karşılaşmalar" (encounters) yerine "diyalogu" seçmesi, eserin içeriğiyle uyuşması açısından yerinde bir tercih olmuştur.

Mustafa Alıcı

The Holocaust and Collective Memory: the American Experience

Peter Novick

London: Bloomsbury 2000, pp. 379

This is an exhaustively documented and brilliantly conducted analysis of the American Jewish evaluation and employment of the Holocaust in which Peter Novick, American Jewish historian, discovers the transformation of the destruction of European Jewry from an 'historical event' into a 'sacred myth' and a 'religious dogma.' Although countless books and articles have been written on the Holocaust, few of them deal with the relation between America, American Jews, and the emergence of the Holocaust as an ideology. One such work is Jacob Neusner's *Stranger at Home: "The Holocaust," Zionism, and American Judaism* (1997) in which